

КЛИМЕНКО В.А.

МІСЬКІ РАДИ СУМЩИНИ У 20-30-х РОКАХ ХХ ст.

На прикладі діяльності міських рад Сумщини аналізується процес державного будівництва в Україні у період становлення партійної диктатури.

Протягом багатьох десятиліть однією з форм діяльності радянської влади вважалася робота сільських та міських рад як органів місцевого управління. Однак, якщо на початку ХХ ст., в роки першої буржуазно-демократичної революції ради, народжені з ініціативи мас, могли відігравати досить активну роль, то з початку 20-х років, коли в Україні була встановлена влада більшовиків, ради фактично перестають бути індикаторами соціальної активності народу. Основною причиною цього став жорсткий контроль з боку партапарату, який здійснювався, починаючи з виборів кандидатів у депутати і закінчуючи самою діяльністю рад.

Питанням діяльності рад в радянський період присвячувалася велика кількість досліджень. Але оцінки цієї діяльності були однозначно позитивними. З 1990-х років, незважаючи на певний спад інтересу дослідників до цієї тематики, з'являються праці, автори яких намагаються дати об'єктивну оцінку діяльності рад в Україні [1]. Однак діяльність регіональних міських рад ще залишається недостатньо дослідженою. Отже, здобутий історичний досвід діяльності рад як позитивний, так і негативний, є важливою віхою нашої історії і заслуговує на увагу дослідників. Тому завданням даної роботи є висвітлення основних напрямків діяльності міських рад Сумщини в роки становлення тоталітарного режиму в Україні.

Міські ради почали створюватись на Сумщині згідно з постановою Ради народних комісарів України від 8 лютого 1919 р. [2]. Перші дані про діяльність міських рад на Слобожанщині відносяться до початку 20-х років. Так, в м.Лебедин Харківської губернії у 1922 р. існували ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, в складі яких діяли три секції: комунального господарства, народної освіти й охорони здоров'я та соціального забезпечення [3]. Лебединська міськрада була підпорядкована, як свідчать документи, повітовому виконкому та його президії [4]. Подібна структура рад існувала і в інших містах краю.

В кінці 1925 р. ВЦВК увів нове "*Положення про міські ради*" [5], де визначалися повноваження і зміст роботи міських рад, порядок їх виборів тощо. Документи свідчать, що в цей період міські ради все ще не чітко визначились функціонально і структурно. Так, функції виконавчих комітетів виконували повітові виконкоми [6], які формально підпорядковувались радам.

Прийняте у 1927 р. "*Положення про міські ради*" дещо врегулювало цю ситуацію. Розширились повноваження рад, до їх компетенції стали входити такі напрямки діяльності, як комунальне господарство, фінансово-податкова діяльність міст, кооперативна, народної освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, адміністративна, військово-міліцейська та ін. [7]. Наприклад, протоколи засідань міськради м.Ромни (1927/28 рр.) свідчать, що значна увага приділялась питанням благоустрою міста, а особливо діяльності адміністративно-міліцейської секції ради. З протоколів засідань ради видно, що у 1927/28 рр. злочинність в місті дещо

збільшилась (433 випадки зареєстрованих злочинів) [8]. Причому по кваліфікації злочини поділялись на наступні:

- контрреволюційні - 0,8%;
- проти порядку управління - 18%;
- службові - 26%;
- господарські - 2%;
- проти особистості - 29%;
- майнові - 24,2% [9].

Привертає увагу соціальний стан засуджених: близько 70% - незаможні групи населення, 15% - середняки і т.ін. [10]. Отже, хоча робітничо-селянська влада, як декларувалось офіційно, спиралася на незаможні верстви населення, саме серед цієї категорії спостерігалось найбільше правопорушень.

Проте, незважаючи на всі постанови, міськради все ж не мали реальної влади в суспільстві, оскільки вся їх діяльність підпорядковувалась партапарату. Депутати рад в основному констатували й аналізували факти, виконували розпорядження, але реально впливати на ситуацію в містах не могли.

Таке становище не могло не викликати незадоволення серед представників рад. Наприклад, протоколи засідань Конотопської міськради свідчать про вимоги депутатів розширити права міськрад: *“Ми зараз спостерігаємо такі моменти, - йшлося у протоколі наради представників міськради, окрпарткому, профспілок, - коли окружком “затушовує” роботу міськради, майже цілком виконує роботу по місту”* [11]. Деякі депутати підкреслювали, що права міськрад навіть менші, ніж права сільрад [12].

У вересні 1930 р. була прийнята постанова *“Про ліквідацію округів і перехід на двохступеневу систему управління”* [13]. З цього часу міськради отримали деяку самостійність, звільнившись з-під опіки виконкомів. Тепер діяльність міськрад стала активнішою, охопивши різні сфери життя. До тих, що існували раніше, додалися промисловість, праця, сільське господарство.

Початок 30-х років характеризувався зміною курсу, початком репресій, так званих *“чисток”*. Міськради, виконуючи вказівки партапарату, розпочали кампанію *“чисток радапарату”*. Так, в одній з доповідей на засіданні міськради м.Конотоп засвідчувалась необхідність *“вжити всіх заходів для популяризації чистки. Необхідно виділити в міськраді комісію по підготовці до чистки радапарату”* [14]. Отже, незважаючи на деяке розширення функцій, міськради продовжували слухняно виконувати вказівки центру.

Особливим періодом в нашій історії стали роки Голодомору 1932-1933 рр. Оскільки діяльність міськрад, як і раніше, залежала від політики партії, депутатів рад залучали до бригад, які контролювали збір зерна, складали списки тих, хто *“ухилився”* від здачі зерна, брали участь у виявленні прихованих запасів зерна, працювали в комісіях, які займались арештом і виселенням до Сибіру.

Але, незважаючи на репресивну політику уряду, як зазначають деякі дослідження [15], серед депутатів рад спостерігались вияви стихійного протесту. Частина відмовлялась від участі в комісіях з вилучення продуктів у селян; існували навіть листи-протести до вищих інстанцій, підписані працівниками рад. Та, незважаючи на ці виступи, керівництво рад в цілому залишалось слухняним владі.

Конституції СРСР (1936 р.) і УРСР (1937 р.) визначили функції рад. З цього часу вони отримали нову назву - ради депутатів трудящих. Внутрішніми органами рад стали постійні комісії по основним галузям господарства. Виконкоми

визначались як розпорядчі і виконавчі органи рад. Вони підпорядковувались радам, які їх обрали, і виконкомам вищих рад.

Однак в умовах тоталітарного режиму, коли порушувались всі демократичні принципи, це означало жорстке підпорядкування міськрад вищим органам влади, насамперед (неофіційно) партійним.

Одним із важливих напрямків діяльності рад, крім раніше згаданих, була діяльність соціальних служб. Аналіз протоколів засідань міськрад свідчить, що в регіоні був досить великий відсоток безпритульних [16]. Наприклад, в містах Ромни, Конотоп, Охтирка, Лебедин та ін.

Цікавими виявились дані про діяльність секцій з охорони здоров'я. Навіть за офіційними даними кількість хворих на такі хвороби, як туберкульоз, сифіліс складала, наприклад, по м.Ромни відповідно 260 і 42 чоловік на 1000 жителів [17]. Звіти секцій народної освіти міськради свідчать про увагу до проблеми неграмотності та досить складну ситуацію щодо стану здоров'я школярів. Наприклад, серед дітей дошкільного віку виявлено: схильність до захворювання туберкульозом у 80%; функціональних порушень серцевої діяльності - у 29%. [18].

Важливим напрямком роботи міськрад було вирішення житлової проблеми. На пленумах рад, починаючи з кінця 20-х років, постійно розглядалися питання про житлове будівництво. Але, оскільки коштів на це виділялось мало, то житлове будівництво велось дуже повільно. У 30-ті роки в регіоні були спроби розвитку житлової кооперації, хоча основна увага зверталась на будівництво приватного сектору [19] та збір податків з нього.

Діяльність міськрад щодо втілення в життя завдань індустріалізації в регіоні також заслуговує серйозного аналізу. Привертає увагу низка постанов рад про хід позик індустріалізації [20]. Така увага до цього питання свідчить про те, що воно перебувало під постійним контролем вищих органів і партапарату. В регіоні існувала невелика кількість підприємств, проте переважав аграрний сектор. Уже з початку 20-х років, коли почала активно проводитись нова економічна політика, значна увага міськрад приділяється активізації промисловості. Наприклад, у 1926 р. на засіданнях президії міськради м.Ромни багато разів ставилось питання про об'єднання підприємств, що обслуговують населення району, в єдиний промкомбінат. Крім того, цей комбінат мав включати в себе і механічний та пивзаводи міста [21] з метою більшого контролю за їх діяльністю з боку влади.

В краї існувала переважно переробна промисловість (винокурна, цукрова), тому основні завдання, які розглядались міськрадами у 20-ті роки, насамперед міськрадою м.Суми, це відбудова промисловості [22], а також розвиток, у зв'язку з підвищеним попитом, цегляної та переробної галузей [23]. В 30-ті роки проблемам розвитку промисловості міськради стали приділяти значно більше уваги. У м.Суми існувало декілька підприємств з порівняно невеликою кількістю робітників: завод Артема (Сельмашцвях), цегельний, шкірзавод, текстильна фабрика, горілчаний завод, машинобудівний завод ім. Фрунзе, завод фруктових вод, крохмальний завод (це так звана орендна промисловість), два млинарні заводи та ін. [24]. Головна увага приділялась досягненню високих показників, що повинно було відповідати завданням п'ятирічки.

Очевидно для того, щоб влада могла більш ретельно контролювати навіть дрібні підприємства, міськрада неодноразово розглядала питання про діяльність так званої кустарної промисловості, підприємств, які в 1930 р. об'єдналися в організацію "*кустар-кредит*" [25].

Отже, 20-30-ті роки ХХ ст. займають важливе місце в історії державного будівництва в Україні. На Сумщині в цей час формуються нові місцеві органи влади - ради. І хоча ця робота не була остаточно доведена до кінця, міськради реально не стали органами, що висловлювали волю народу і захищали його інтереси, все ж їхня діяльність дає можливість вивчити деякі аспекти історії державного будівництва в Україні.

Основна причина недієвості міськрад у цей період полягає, на нашу думку, у монополізації діяльності партійного апарату. Великих втрат ради зазнали в 1930-ті роки, коли багато активістів міськрад стали жертвами сталінських репресій. Наприкінці 30-х років міськради остаточно були перетворені в слухняні гвинтики політичної системи, а трудящі маси фактично усунуті від участі в керівництві державою.

1. *Гонтар А.В.* Городские советы Украины. История становления и развития (20-30 гг.). - К.; Одесса: Выща школа, 1990; *Кукушкин Ю.С.* Советы в восстановленный период // Вопросы истории. - 1966. - №3; *Фризький О.Ф.* Про виникнення і розвиток деяких форм діяльності міських рад і їх органів на Україні у 20-ті роки // Український історичний журнал. - 1966. - №10.
2. Державний архів Сумської області (далі - ДАСО), ф.2461, оп.4, спр.1, арк.1.
3. Там само, ф.2461, оп.4, спр.2, арк.1, 6.
4. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства УССР. - 1923. - №18-19. - С.313.
5. *Немедов А.А.* История госучереждений. - М., 1962. - С.293.
6. ДАСО, ф.4259, оп.4.1, спр.5, арк.47-48.
7. Там само, арк.18.
8. Там само, ф.4556, спр.62, арк.14-15.
9. Там само, арк.15.
10. Там само, арк.16-17.
11. Там само, ф.4259, спр.5, арк.117.
12. Там само.
13. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства УССР. - 1930. - №23. - С.225.
14. ДАСО, ф.4259, спр.121, арк.9.
15. *Москаленко В.* Місцеві ради УРСР в період голоду 1931-1933 рр. // Історія в школах України. - 2000. - №1.
16. ДАСО, ф.4556, спр.53, арк.9.
17. Там само, спр.55, арк.15.
18. Там само, спр.57, арк.24.
19. Там само, спр.50, арк.5; спр.49, арк.21; спр.44, арк.8.
20. Там само, ф.4259, спр.121, арк.10, 16; ф.4556, спр.13, арк.6; спр.49, арк.21.
21. Там само, ф.4556, спр.36, арк.10.
22. Там само, спр.34, арк.59.
23. Там само.
24. Там само, спр.49, арк.14-17.
25. Там само.

Клименко В.А. Городские советы Сумщины в 20-30-х годах ХХ в.

На примере деятельности городских советов Сумщины анализируется процесс государственного строительства в Украине в период становления партийной диктатуры.

Klymenko V.A. Sumy city councils in the 20-30s of the XX cent.

An example of the city council of Sumy region analyzed the process of nation building in Ukraine during the formation of party dictatorship.